

KULT SVETOG KLEMENTA RIMSKOG NA HRVATSKOGLAGOLJAŠKOM TLU

Antonija ZARADIJA, Zagreb

Što se dogodilo u IX stoljeću kada sveta Braća Konstantin i Metodije kreću u hazarsku misiju? Odjednom na njihovu putu iskršava grad Herson sa svojom legendom o sv. Klementu i njegovu grobu koja se ovdje počela širiti od VI stoljeća. Sveta Braća najvjerojatnije nisu ništa čula o tome ranije iako su postojale tijesne veze između Hersona i Konstantinopola, jer ni Fotije, dobar poznavalac pseudo-klementinske literature, ne spominje nigdje sv. Klementa papu. U pismima svom prijatelju u Konstantinopol, u Herson prognani papa Martin I (VI st.) ni jedanput ne spominje sudbinu i grob svog slavnog prethodnika. Herson, na margini rimskog imperija, mjesto ugroženo stalnim upadima Gota, Huna i drugih barbarskih plemena, prirodno postaje mjesto progona, ali isto tako se udaljenim mjestima kamo su odlazili razni prijestupnici davalo ime Herson.¹ Gdje su točno sveta Braća pronašla tijelo rimskog pape, nigdje nije zasigurno potvrđeno, kao što ni cjelokupni život sv. Klementa Rimskog nije u potpunosti osvijetljen s obzirom na različita mišljenja i zbog nedostatka povijesnih izvora, što uzrokuje stvaranje raznih hipoteza. Prateći pažljivo pisma očevica Anastazija Bibliotekara upućena biskupu Gauderihu u Veletri gdje se nalazi katedrala čiji je zaštitnik sv. Klement Rimski, prepričanu Konstantinovu »historiolu« te razgovor između Anastazija Bibliotekara i Mitrofana, metropolita iz Smirne, prognanog u Herson (878), možemo zapaziti jednu čudnu stvar: svaki put, tamo gdje bi trebalo nešto točno reći o Klementovu grobu, Anastazije završava svoju priču. Uspoređujući tekst *Italske legende*, *Hersonske legende* i *Žitja Konstantinova*, vidimo da mjesto pronalaska moći nije uvijek isto; negdje je to otok (*Italska* i *Hersonska legenda*), negdje samo jedno mjesto (*Žitje Konstantinovo*), a Anastazije Bibliotekar govori o obali.² Kako

¹P. Duthilleul, *Les reliques de Clément de Rome*. Mélanges Séverien Salaville, Paris 1958, 87.

²I. Petrović, *Literatura o Ćirilu i Metodiju prilikom 1100. jubileja slavenske pismenosti*. Slovo 18-19, Zagreb 1969, 285-287.

je nepoznato Klementovo porijeklo, tako ne znamo točno ni mjesto njegova groba, jer se o njemu nigdje izričito ne govori, a isto tako je nesigurno i mjesto gdje su pohranjene njegove moći u Rimu, budući da ni jedan poznati dokument o tome ne govori. . . да лежеть въ црѣкви свѣтаго климен'та, с ним'же бѣсть сѣмо приш'ль,³ kaže Metodije, ali ne i gdje su pohranjene njegove moći. A o kojim se moćima zapravo radi, ni to ne znamo. I u *Italskoj* i u *Hersonskoj legendi* govori se o rebriu, glavi i skeletu, jedino Leon Ostijenski dodaje sidro. Jacobus de Voragine (XIII st.) u *Legenda aurea*⁴ uvodi nas u još veći svijet legende isprepletene poviješću, pokazujući natčovječnost mučenika kojemu je sve podređeno, te svojom rječitosti stvara priču koja je prožeta grčkom literarnom tradicijom i duhom vremena, nama dalekog, ali kojeg smo mi nasljednici.

Ono sve što znamo o sv. Klementu Rimskom od starih pisaca, o njegovim zaslugama i zalaganju na očuvanju mira, jedinstva i vjere,⁵ o njegovoj poslanici *Prima Clementis*⁶ koju povjesničar Batiffol naziva »epifanijom rimskog primata«, stvorilo je lik čovjeka koji svojim intelektom, kulturom, dobrotom, blagošću i očinskom ljubavlju, dakle vrlinama koje prema Seneki pripadaju »uzvišenima«, a što je i dubinsko značenje riječi CLEMENTIA, premašuje svoje vrijeme i prelazi u sferu vječnosti. Oslanjajući se na tvrdnje Ireneja, Euzebija i Jeronima, Klement umire prirodnom smrću, ali to bi bilo i odveć jednostavno za izuzetnog čovjeka, te vrlo brzo (pseudoklementinska literatura), nastaje prava legenda o njegovu progonstvu i mučeničkoj smrti, koja ne prihvata jednostavnu istinu, te zauzima dominantno mjesto u V stoljeću.⁷ Zar bi Irenej, Euzebije ili Jeronim mogli ispustiti, zatajiti i ne znati tako zanimljiv i važan kraj ovog sveca? Nije slučajno što se u legendi uzima za pogubljenje sidro, jer ono je više od običnog predmeta, ono je simbol, i to prvi čisti kršćanski simbol (a u upotrebi do III stoljeća) koji se susreće na prvim kršćanskim epitafima, simbol spasenja, nade, povjerenja i još konkretnije, simbol križa.⁸

³F. Grivec - F. Tomšič, *Constantinus et Methodius Thessalonicenses Fontes*. Radovi Staroslavenskog instituta, Zagreb 1960, knj. 4, 141.

⁴Jacques de Voragine, *La légende dorée*. Saint Clément, Paris 1967.

⁵H. Jedin, *Velika povijest crkve*, Zagreb 1972, t. I, 160-182; T. Šagi - Bunić, *Povijest kršćanske literature*. Zagreb 1976, 67-88.; P. Godet, *Clément I de Rome*. Dictionnaire de théologie catholique, Paris 1938, t. III, 48-56.

⁶*Sancti Clementis (romani episcopi) Epistola ad Corinthios Prima*. Romanorum pontificum Epistolae selectae, Sanctorum Patrum XVII, Oeniponti 1872, 61-118.

⁷M. Pantelić, *O Kijevskim i Sinajskim listićima*. Slovo 35, Zagreb 1985, 9.

⁸J. - P. Kirsch, *Ancre*. Dictionnaire de l'archéologie chrétienne et de liturgie, Paris 1924, t. I, 1999-2031.

Usprkos svim nejasnoćama neosporno je da su tradicija sv. Klementa i njegov kult nastali u Rimu koncem IV stoljeća, te da mu je rimska crkva dala epitet svetoga, uvrstila njegovo ime u kanon mise, te ga slavi 23. novembra.

Važno je spomenuti da je problem Klementovih moći bio interesantan mnogo prije IX stoljeća, jer je legenda o prijenosu Klementove ruke, točnije rečeno nadlaktice, koju je pronašao u Hersonu sv. Ildije (IV st.) iz Clermont-Ferranda, poznata prije IX stoljeća. Sv. Klementa su u galskoj zemlji, u Auvergnei, slavili u prvim stoljećima jer se smatra da je on poslao u tu zemlju svog učenika sv. Austremonia⁹ da širi kršćanstvo, pa je tako kult sv. Klementa već od davnina bio tu razvijen. U rukopisu 147. (IX st.) Nacionalne biblioteke u Clermont-Ferrandu opisan je prijenos ruke sv. Klementa¹⁰ koja je položena ispod ploče glavnog oltara podignutog u čast sv. Klementu, što je vidio i biskup Bégon (980-1010) podigavši ploču.

Vratimo se solunskoj Braći. Što su oni točno nosili u Rim, nigdje nije zapisano, ali vjerojatno nisu odnijeli sve pronađene moći, već samo dio. Naime, u *Povjesti vremennyh let* (988) kada se princ Vladimir pokrštava, prima popove iz Hersona koji nose moći sv. Klementa i Tiva, njegova učenika, a u *Kijevskoj kronici* (1147), budući da princ Izjaslav II nije želio prisustvovati posvećenju metropolite iz Kijeva Klementa Smoljatiča u Konstantinopolu, biskup Černigov »kao što to čine Grci rukom sv. Ivana«¹¹ posvećuje glavom sv. Klementa.

U XII stoljeću brišu se svi tragovi o moćima sv. Klementa pape, ali ne i njegov kult koji ostaje živ naročito kod Slavena, kako u Rusiji, tako i u Moravskoj i na Balkanu. Istočna crkva još i danas ima svetkovinu sv. Klementa pape 25. novembra, (najranije svjedočanstvo u *Assemanijevu* evanđelistaru iz X/XI st.), a isti dan Bugarska crkva posebno slavi sv. Klimenta Ohridskog koji tek od 1960. biva štovan u katoličkim crkvama, ukrajinskoj, slovenskoj, hrvatskoj (Đakovo, Beograd), a u Hrvata i Slovenaca 27. jula (dan njegove smrti 840-916) je zajednički blagdan sa sv. Naumom, dok je 17. jula spomen svetih otaca Sedmočislenika. (*Leksikon ikonografije, liturgike i simboličke zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1985, pod *Klement Ohridski* 330.)

Kad je otpočela moravska misija svete Braće 863, otpočela je i procesija s moćima sv. Klementa kroz slavenske zemlje sve do Rima šireći kult ovog mučenika

⁹L. Levillain, *Saint Trophime et la mission des sept en Gaule*. Revue d'histoire de l'Eglise de France, 13/1927.

¹⁰J. van der Straeten, *Translation d'un bras de S. Clément*. Analecta Bollandiana, Bruxelles 1964, t. 82, fasc. 3-4, 393-394.

¹¹P. Duthilleul, *Les reliques de Clément de Rome*. Révue des études Byzantines XVI (Mélanges Sévérien Salaville), Paris 1958, 98.

koji se duboko usadio u duhovnu svijest slavenskog naroda ostavljajući vidljive tragove na svom putu, te argumentirajući time duboko štovanje sv. Klementa među Slavenima.

Iako nam do danas nije poznat prijevod Konstantinove himne u slavu sv. Klementa,¹² koja se zbog svoje jezične i poetske ljepote i snage brzo rasprostirala na istoku, a o čemu piše Anastazije Bibliotekar biskupu Gauderihu, nije isključeno da su se možda barem neki njeni dijelovi uključili u brevijarske oficije (II i III čitanje), budući da se svojom poetičnom strukturom izdvajaju od narativnog karaktera ostalih čitanja. Danas se zna da je autor *Hersonske legende* (»historiola« o našašću moći sv. Klementa i pohvalno slovo, pisano na grčkom) sam Konstantin-Ćiril. Kasniji pak ćirilski prijepisi potvrdili su da je njezin prvi prijevod bio pisan možda glagoljicom. Ono što imamo do danas sačuvano u glagoljskim brevijarima, nije nastalo prema postojećoj Hersonskoj legendi, već se smatra da je to posebna cjelina nastala iz nekog Konstantinova koncepta na slavenskom jeziku o pronalasku moći sv. Klementa, specijalno sastavljenog za moravsku misiju. Moguće je da su na osnovi tog teksta i novonastalog liturgijskog obrasca svete Braće (stvoren vjerojatno na osnovi latinskih i grčkih liturgijskih tekstova), vrlo rano »glagoljaši« u Moravskoj oblikovali oficij u čast sv. Klementa pape u kojem su se na Jutarnjoj čitale lekcije iz Pasionala.¹³ Već u *Kijevskim listićima* (X st.) koji predstavljaju dio sakramentara - libellus missae, ostao je sačuvan misni obrazac (tri oracije s prefacijom) u čast ovom štovanom svecu - zaštitniku moravske misije, na što upozorava i J. Vajs, smatrajući da bi zbog svojih jezičnih osobitosti tekst mogao biti i jedan od najstarijih glagoljskih tekstova uopće.¹⁴

U hrvatskim glagoljskim brevijarima do XVI st. legenda o sv. Klementu sačuvana je u lekcijama njegova vlastitog oficija u sanktoralima brevijara: Vrbnički 4,¹⁵ Vatikanski Illirico 6, Ljubljanski 163a/2, Moskovski, Mavrov, koji imaju svih devet lekcija oficija. Skraćena čitanja imaju brevijari: Vatikanski Slavo 19 - prvih šest glava, Pašmanski - prvih pet glava, Novljanski I - prve četiri glave, Vatikanski Illirico 10 - prve tri glave. Radnji prilažem cjelovit tekst legende sv. Klementa pape mučenika iz Vatikanskog brevijara Illirico 6.¹⁶ Ovaj tekst pripada starijem razdoblju, a prema analizama J. Hamma brevijar Vat₆ (1379-1387) uz »VO (1396), MR (1442), Kk (1486), B (1493) i N₂ (1493-1495), predstavljaju čvrste točke

¹² B. St. Angelov, *Кириловият химн в чест на Климент Римски*, БАН, София 1971.

¹³ J. Vajs, *Život sv. Klimenta pape*. Starine JA XXXIII, Zagreb 1911, 566.

¹⁴ J. Vajs, o. c., 564.

¹⁵ J. Vajs, o. c., 567-570.

¹⁶ Vj. Štefanić, *Glagoljski spomenici otoka Krka*, Zagreb, 1960, 340-342.

oko kojih i između kojih po ključu, koji daju koeficijenti, treba rasporediti ostale kodekse¹⁷.

U sačuvanim kalendarima glagoljskih brevijara i misala na dan 23. novembra redovito dolazi, kao i u latinskom kalendaru,¹⁸ svetkovina sv. *Klimanta p(a)p(e) m(u)č(enika)* (šesnaest brevijara i trinaest misala; u Pašmanskome brevijaru i u Kožičićevu štampanom misalu iz 1531. zapisano je *Klimenta p(a)pe m(u)č(enika)*). Samo u *Assemanijevu ev.* i *Oxfordskom misalu 346* (XV st.) zabilježena je svetkovina prijenosa moći sv. Klementa pape (Translatio st. Clementis). *Assemanijev ev.: obrêtenie česni močii s(ve)taag(o) Klimenta papeža rimska; Oxfordski misal 349: obr(ê)t(e)nie Klim(a)nta*, i to na dan 30. januara.

Usprkos svim istraživanjima još ne možemo sa sigurnošću utvrditi ni točno vrijeme, ni pravi put kojim se širila ćirilometodska baština u Hrvata, zbog nedostatka najstarijih, a najdragocjenijih izvora.

Kult sv. Klementa kao i sama legenda o njemu, dospijevaju na hrvatsko tlo vjerojatno iz Moravske, budući da su u Moravsku štovanje ovog sveca donijela sveta Braća. Kako je u hrvatske krajeve stigao i kult čeških svetaca Václava i Ludmile, te legenda o njima nastala u X stoljeću, a i *Kijevski listići* su dospjeli u naše krajeve (dodatak na prvom listu iz XII stoljeća pisan hrvatskom redakcijom),¹⁹ potvrđuju jaku moravsko-hrvatsku vezu još iz najranijeg razdoblja. Moguće je da se kult sv. Klementa, koji ne možemo smatrati tipičnim ćirilometodskim nasljeđem, budući da je od davnina prisutan u rimskoj crkvi, učvrstio u Hrvatskoj posredstvom te moravsko-hrvatske veze.

Na osnovi sačuvanih topografskih obilježja da se zaključiti da je sv. Klement bio veoma štovan u našim krajevima, iako tijekom stoljeća njegova kulturna prisutnost slabi, ali ne nestaje. Do Rima, sveta Braća mogla su ići najkraćim putem kroz Kranjsku i Furlaniju prema Veneciji, jer se na tom potezu nalazi više crkvice posvećenih sv. Klementu papi, o čemu je pisao Jireček u svojoj studiji,²⁰ a što je izvan granica mog proučavanja.

U okviru zagrebačke nadbiskupije, kod Siska u mjestu Gora nalaze se dvije crkvice posvećene sv. Klementu papi²¹ od kojih se jedna spominje već 1201. godi-

¹⁷J. Hamm, *Datiranje hrvatskih glagoljskih tekstova*. Radovi Staroslavenskog instituta, knj. I, Zagreb 1952, 55.

¹⁸Isti dan nalazimo ovu svetkovinu u Leonskom, Gelasijanskom i Gregorijanskom sakramentaru i u Kartaškom kalendaru. H. Delehaye, *Etude sur le légendier romain (les saints de novembre et de décembre)*. Subsidia Hagiographica 23, Bruxelles 1936, 45, 96-116.

¹⁹E. Hercigonja, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb 1975, knj. II, 81.

²⁰K. Jireček, *Sborník Velehradský*. Praha, t. I, 212.

²¹Podatke o crkvicama sv. Klementa pape našla sam u *Općem šematizmu katoličke crkve u Jugoslaviji*. Zagreb 1975. i u šematizmima za pojedine dijeceze (Krk, Pazin, Split itd.) *Status personalis et localis* od 1870-1935.

ne, dok je druga bila župna crkva do ukinuća templara 1311-1312,²² zatim u varaždinskoj okolici u selu Kelemen je crkvice sv. Klementa pape, prvi put spomenuta 1374, a u selu Čava nedaleko od Bosanske Krupe također je crkvice sv. Klementa pape.

Na istarsko-dalmatinskom području sačuvalo se malo kapela posvećenih sv. Klementu papi, i one izravno svjedoče o razvijenom kultu ovog sveca u nas. Na otoku Krku u selu Klimno je kapela sv. Klementa pape gdje u XVI stoljeću djeluje istoimena bratovština,²³ što je zapisano već 1576. na osnovi Vizitacije i naredbi biskupa Bemba, pa na Ročkom polju, te u Sv. Klimanu na Krasu kraj Huma. Vjerojatno je da je takvih kapela bilo još i više na tom području, jer se sa ćirilometodskom tradicijom i kult sv. Klementa pape kao zaštitnika slavenske misije, uvukao i prozeo hrvatski narod. Ali zbog raznih pustošenja (počevši od provale Mađara i potpunog uništenja Velikomoravske države 906. god.) mnogo se toga potpuno uništilo, tako da je obnovljeno samo ono što je najviše uspjelo odoljeti razaranjima.

Nešto južnije na području Ravnih kotara, sjeverno od Nina u Ljubačkom zaljevu je selo Ljubač čije je ime već u srednjem vijeku zabilježeno kao Lubey i Jubil,²⁴ a koje su potpuno uništili Turci. Tu je postojala, uz samostan sv. Antuna opata, crkva sv. Klementa.²⁵ U zadarskoj okolici, u uvali Arbanasi na jednom otočiću bila je nekoć crkvice sv. Klementa pape,²⁶ od koje su ostale samo ruševine.

U Gornjem Sitnom kod Splita (nekadašnja Poljička republika) i danas postoji crkvice sv. Klementa pape mučenika, jedna od najstarijih u Poljicima. Ona je bila važna za cijelu nekadašnju republiku, jer je ostala tradicija hodočašća na dan sv. Klementa koja i danas okuplja narod iz svih poljičkih sela.²⁷

U hvarskoj regiji u XIV stoljeću podignuta crkvice sv. Klementa dala je ime i otočiću koji se do tada zvao Veliki otok.

I na otoku Braču u Praženici, jednoj od najstarijih bračkih župa, na brežuljku Klinje Glave na prijelazu iz XIV u XV stoljeće mala je crkvice sv. Klementa pape. U Dubrovniku (između grada i Gruža) postoje tri crkvice s kraja XIII i poč. XIV

²² S. Glavač, *Geografska karta Hrvatske* (s. 1.) 1673; N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb 1982, 309; L. Dobronić, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*. Rad JAZU knj. 406, Razred za likovne umjetnosti knj. XI, Zagreb 1984, 72.

²³ M. Bolonić, *Bratovština sv. Ivana Krstiteља u Vrbniku; Kapari i druge bratovštine na otoku Krku*, Zagreb 1975, 32.

²⁴ L. Dobronić, o. c., 89.

²⁵ C. F. Bianchi, *Zara Cristiana*, vol. II, Zadar 1879.

²⁶ C. F. Bianchi, o. c., 25.

²⁷ Iznad ulaza u crkvu do danas je sačuvan dio freske s likom sv. Klementa pape s papinским oznakama (mitra, štap), a u donjem desnom uglu je i sidro,

stoljeća. Te nekadašnje kapele posvećene su sv. Klementu papi, sv. Apolinariju i sv. Jurju.²⁸ Te su crkvice nastale vjerojatno na mjestu gdje je bio kult sv. Klementa pape, te ga ni razna razaranja nisu mogla iskorijeniti. Možemo pretpostaviti da se kult širio kroz stoljeća i na ostala područja, tako su u prošlom stoljeću nastale crkve sv. Klementa pape u Srijemu u Hrtkvcima kod Rume i u Bosni u Klementu kod Jajca.²⁹

Budući da nema pouzdanih dokaza o eventualnom Metodijevu putovanju kroz hrvatske krajeve, te time i direktnog usađivanja kulta sv. Klementa pape, vjerojatnije je da se cijela baština svete Braće unijela u naše krajeve jakom vezom s moravskom kulturom ili su je još više učvrstili njihovi protjerani učenici. Najzapaženiji među njima je sv. Kliment Ohridski koji je monaško ime Kliment mogao dobiti na savjet svete Braće - svojih učitelja, s kojima je, smatra se, sudjelovao u našašću moći sv. Klementa pape. Kult, naime, sv. Klementa pape, ukorijenjen je u krajevima kuda je vjerojatno prolazio na svom putu Metodije, odnosno kuda su se sklonili njegovi učenici nakon 886. godine.

Jedino mjesto u nas koje i danas za svog zaštitnika ima sv. Klementa je Makarska. Ali o kojem se tu svetom Klementu radi? Pregledajući razne martirologije uvijek su se moji zaključci zaustavljali na sv. Klementu papi čiji se kult raširio i na istok i na zapad. Međutim u rimskom martirologiju³⁰ imamo i sv. Klementa mučenika (10. septembar) i sv. Klementa rimskog mučenika (21. novembar)³¹ koji su lokalni sveci. Budući da Makarska slavi 21. novembar kao blagdan zaštitnika grada, možemo zaključiti da se ovdje radi o sv. Klementu, rimskom mučeniku. Ipak, način na koji su moći sveca dospjele u grad; kako su one dočekane, i još cijeli niz sitnih podudarnosti daje na znanje da je moglo doći do neke zabune i poistovjećivanja dviju ličnosti.

Makarski biskup Nikola Bjanković, koji je počeo gradnju stolne crkve u gradu, šalje u Rim dva plemića Antuna Ivaniševića i Jakova Kačića da u pape Benedikta XIII isprose moći sv. Klementa koji bi bio zaštitnik grada, jer Makarska, za razliku od ostalih naših gradova u Dalmaciji, nije imala svog patrona. Krajem 1725. doplovio je brod u makarsku luku s darovanim moćima sv. Klementa (Italska legenda: putovanje Konstantina i Metodija, te donošenje moći u Herson). Biskup Nikola Bjanković, bos s konopcem oko vrata (očita aluzija na sv. Klementa papu) došao je

²⁸ K. Jireček, *Die Romaner in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, 50-51.

²⁹ K. Jireček, *Žiće Svetog Metoda apoštola slavenskih naroda*, Đakovo 1885.

³⁰ *Martyrologium Romanum*, Romae 1927.

³¹ *Martyrologium Hieronymi* bilježi na dan 21. novembra svetkovinu sv. Klementa pape. H. Delehaye, *Étude sur le légendier romain - les saints de novembre et de décembre*. Subsidia Hagiographica 23, Bruxelles 1936, 611-612.

s pukom da dočeka brod (Italska legenda: tako je »plemeniti muž Nicefor« vojvoda grada Hersona s narodom dočekaio svetu Braću), pa kako je zapisano »od Boga nadahnut, nadjenu ime svetomu Tijelu vapijući: Pozdravljamo te Klemente sveti, budi nam blag i milostiv« (u Italskoj legendi: vojvoda Nicefor »prihvativši sveto i časno tijelo, oda počast izmolivši tajnu njegova našašća«). U čast pristiglih moći vikar Josip Čobranić spjeva pjesmu poput ode koja se i danas dobro zna u makarskom kraju, a koju je s latinskog preveo pjesnik Stjepan Ivičević.³² Sjetimo se Konstantinove himne sv. Klementu. Čini se da je slavljeni lik sveti Klement papa, a da su moći koje se i danas čuvaju u oltaru sv. Klementa u stolnoj crkvi u Makarskoj moći istoimenog rimskog mučenika o kojemu se ne zna baš mnogo. Vjerujem da bi daljnje bavljenje ovim problemom moglo dati zanimljivih rezultata.

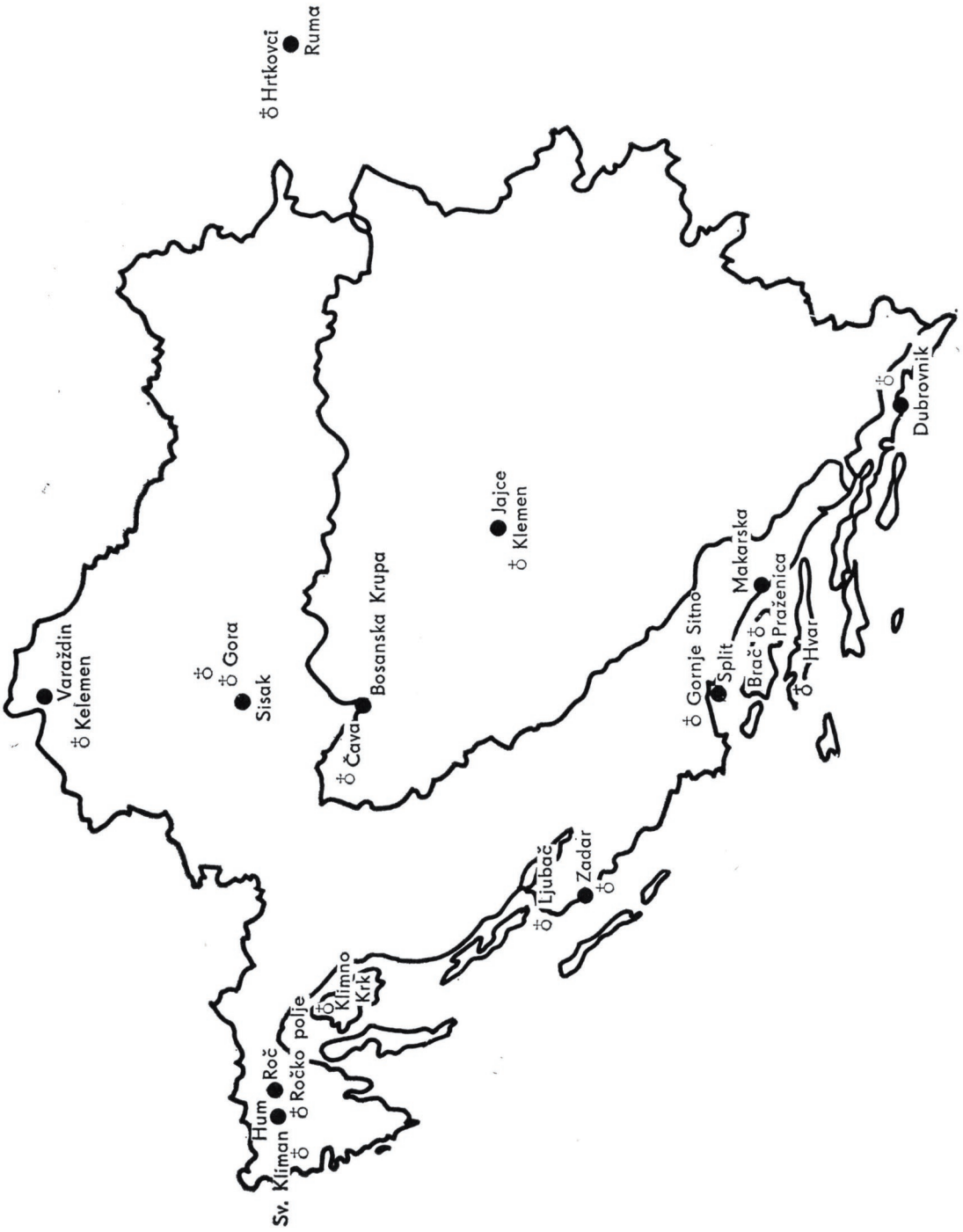
Da je riječ o zamjeni likova dvaju mučenika, imamo i jedno nedavno svjedočenje iz 1972. godine kada se u Makarskoj slavio sv. Klement 21. novembra, gdje je na koncelebraciji nadbiskup propovijedao o sv. Klementu papi u kojem se združio lik juridičke i karizmatičke crkve,³³ dok o Klementu mučeniku nije bilo ni spomena.

Više od milenija je prošlo, a ćirilometodska baština se utkala u nas te živi i raste s generacijama brišući vremensku determinantu. Kult sv. Klementa pape čije su moći sveta Braća pronijela kroz slavenske zemlje, te koji se tu učvrstio i danas živi ne samo u toponimiji već i u antroponimiji, dakle s ljudima koji ga prenose dalje u vremenu.

Od najstarijih vremena u Slavenu se pojavljuju imena prema kalendarskom zaštitniku, a kršćanstvo je imalo snažan nadgradni utjecaj na cijelom hrvatskom tlu, bilo da je njegov utjecaj dolazio od latinskog ili glagoljaškog svećenstva. Na imenu *Klement* nastala su na hrvatskom tlu razna prezimena čija je rasprostranjenost više ili manje vezana za određena područja. U sjevernoj Hrvatskoj (Hrvatsko zagorje, Posavina, Podravina, Slavonija) veoma su rasprostranjena prezimena *Klemen*, *Klemenc*, *Klemenčić*, *Klemenić*, *Klement* (Bjelovar, Đakovo, Osijek, Vinkovci), dok u manjem omjeru postoje *Klemenčec*, *Klemenčević*, *Klemens*, *Klemenšek*, *Klemente*, *Klementi*, *Klementig*, *Klimentko*, *Kliment*. Duž cijele naše obale od Istre do Dubrovnika mogu se naći ovakva prezimena, ali ih najviše ima u Istri i sjevernom Hrvatskom primorju *Kliman* i *Climan* je veoma rasprostranjeno prezime jedino u Istri, zatim *Kleman* (Pazin), pa *Klemen* (Pazin, Poreč, Rijeka), *Klemenec* (Rijeka, Šibenik), *Klemenčić* (Pazin, Rijeka, Pula, Dubrovnik), *Klemenić* (Pazin,

³² P. Kaer, *Makarska i primorje*. Rijeka 1914, 19.

³³ Vjesnik nadbiskupije splitsko-makarske, 1972, br. 6, 35 (rubrika vijesti).

Kapele sv. Klementa pape u Hrvatskoj

Opatija), *Klemens* (Dubrovnik), *Klemente* (Rijeka), *Klementić* (Split), *Klemenz* (Rijeka)³⁴

Jedino u sjevernoj Hrvatskoj nailazimo na prezimena nastala na imenskoj osnovi *kelemen* > *klemen* koja dolazi u naše krajeve iz mađarskog fonološkog sustava. Najrasprostranjenije prezime ovog tipa je *Kelemen* (Hrvatsko zagorje, Podravina, Posavina, Slavonija), a zatim *Kelemenc*, *Kelemenčić*, *Keleminčić* (Zagreb), *Kelemenić*, *Keleminić* (Varaždin, Zagreb, Čakovec), *Kelement* (Vukovar), *Kelemin* (Križevci, Đurđevac, Koprivnica), *Kelemina* (Čakovec), *Keleminac* (Vinkovci), *Keleminec* (Varaždin, Zagreb, Koprivnica, Osijek), *Keleminović* (Zagreb, Zelina).³⁵ Raspodjela ovih prezimena na izvjestan način potvrđuje topografsku prisutnost kulta Klementa pape u Hrvatskoj do dana današnjeg. U svakom slučaju živa antroponimijska građa vraća nas do vlastitog iskona, te poput mosta povezuje prošlost početaka naše pismenosti i kulture s današnjicom.

LEKCIJE O SV. KLEMENTU PAPI U VATIKANSKOM BREVIJARU ILLIRICO 6*

I

Klimantъ ot neg(o)že P(a)vlъ k Pilipisiemъ pišetъ g(lago)le s Klimantom' i s pročimi dēlateli moimi, ihže imena pisana sutъ v kn(i)g(a)hъ života, četvrti b(i)sk(u)-pъ po b(la)ž(e)nomъ P(e)tri, obače Linъ p(a)pa . 2 . b(i)si, tretii že Anaklitiъ, ašte si i mnoz(ē)hъ latinskihъ družih' za P(e)tromъ ap(usto)lomъ mnētъ bivša prefe Kliman'ta. Pisa ot t(ē)la rimske cr(ь)kve k cr(ь)kvi korentiskoi zēlo prospēšnu ep(isto)liju, ēže oče v mnozih' mēstēhъ očitō čtet se, ēže mnē vidit se pisma karterce(?) ep(isto)lie, ēže pod' im(e)nemъ ap(usto)la P(a)vla vidit se podobna.

³⁴ *Leksikon prezimena SR Hrvatske*, Zagreb 1976, 298-299.

³⁵ o. c., 289.

*J. Vajs je u *Starinama JAZU XXXIII*, Zagreb 1911, 567-570 objavio čitanja o sv. Klementu papi iz Vrbničkog brevijara, a ovaj tekst pripada Vatikanskom brevijaru Illirico 6 (204a 32-205a8) iz 1379. Transliteracija glagoljskog teksta u latinički izvršena je prema usustavljenim normama izdanja Staroslavenskog zavoda »Svetozar Ritig«: *h* = ē, *пp* = *ž*, *ѣ* = *č*; u okruglim zagradama razriješene su kratice.

II

Klim(a)ntъ rodomъ rimlaninъ ot strani Celie gori, ot o(tъ)ca Fauština, sidê l(ê)tъ . 9 . m(ê)s(e)ci . 2 . d(ъ)ni . 10 . B(i)si že v vr(ê)me Galba i Vespesiêna, ot sud'stva Tragala i Italika, daže do . 9 . go Vespesiêna i Tita.

Si egda ljubviju knigi mnogie vêri krst'ênskoj česti pisal' bê mukoju venča se.

III

Si stvori v' . 7 . mъ stranъ razdêliti, pisci izabranie vêrnîe cr(ъ)kvenie, iže dêênie m(u)č(e)n(i)kъ pečalno i gorazdo edinъ každy ihъ pri strani svoei, ljubitelno iz'obrê-čety. Si stvori dvi ep(isto)lii, iže katolici naricaeta se. Si zap(o)v(ê)diju b(la)ž(e)-n(a)go P(e)tra priêty cr(ъ)kvъ i stroenie arhie(rê)istva, êže bê emu ot g(ospod)a Is(u)h(rъst)a stolъ predanъ ili preporučeny t(a)ko v' ep(isto)lii êže k' Êk(o)vu pisana e(stъ) êkože emu obeča e(stъ) ot b(la)ž(e)n(a)go P(e)tra cr(ъ)kvъ obrêčeši.

IV

Klim(a)ntъ ubo ap(usto)likъ etera m(u)ža prošeniemъ i ženi ego Têodori, oslêpša i ogl(u)hša za pregrešeniê ego zdrava stvori. I pr(o)ča čudesa inoga tvoraše b(la)ž(e)-ni Klimantъ v gradê Rimê êkože v pročiuh mêtêh' pl(ъ)nie pisano e(stъ). Potomъ posla Artiêny listi k Troênu c(ê)aru i zvvesti emu vsa stvorenîe v pismihъ o Kliman-tê.

V

Pisanie že sice gla(gola)še. Vijъ c(ê)aru êk(o) Klim(a)ntъ êzikъ n(a)šъ sablažnaety, i narod' svêdêt(e)la na nъ obrêsti ne možety. Tagda Troêny pisa listъ k Tiênu reki. Dostoity emu ili povinuti se b(ogo)mъ n(a)šimъ, ili na onъ polъ mora potinsk(a)go vezanu biti priležeču heronsku gradu. I egda Troêny p(o)v(e)lenie sie utvrdi-pomiš-laše Mamertinъ da bi Klim(a)ntъ volna zavezaniê ne prosily na pače b(ogo)mъ požrl bi. B(la)ž(e)ni že Klimantъ podvizaše se i samoga sudiju na vêru H(rъsto)vu obrati, i simъ pače izvoli zavezanie ljubiti, neže požreti izvoli.

VI

Veliku že bl(a)g(o)dêty g(ospod)ъ Klimantu t(a)ku poda êk(o) plakati se sudiju stvori i g(lago)lati b(og)ъ em(u)že ti vsim' sr(ъd)cemъ služiši pomozi na pis(e)mъ o z(e)mli zaslaniê. I n'r(e)če korabaľ ne takmo ti na i ljudi mnozi ot vêrnihъ m(no)-zi idu. Egda že doidu mêsta v dêli trin(ъ)nei mramornimъ bole dnu tisuču krst'êny obrête dl(ъ)go let napisaniemъ osueni, iže uzriše s(veta)go Klimanta edinod(u)šno plačuču pred nim' g(lago)lahu, m(o)li za n(a)šъ b(la)ž(e)ni Klim(a)nte erêju da dostoini b(u)demъ obečaniemъ H(rъsto)vimъ.

VII

On že otveča. Ne moimi utežani g(ospod)ь posla me k v(a)мъ i v(a)šimъ obečaniemъ pričestna me stvori. I utěšeniemъ trpěniemъ podavъ imъ razumě êk(o) ot eg(o) pripricъ na plecih' vodu nošahu. I r(e)če p(o)m(o)lite vsi k' g(ospode)vě da otvrzetъ m(u)č(eni)k(o)мъ i isp(o)v(ěd)nik(o)мъ svoimъ istočnikъ bl(a)gi da o darihъ bl(a)godarěh' ego vraduem' se. I paki r(e)če proražъ kamenъ v pustini sinaiscêi Moiséomъ, izvede vodu tae ne pristajučee vodi podai. Moleču že se s(ve)tomu Klimantu êvi se emu agn(ь)съ b(o)ži.

VIII

Egda že m(o)l(it)v' isplni, vzrěvъ vidě na gorě agn(ь)съ b(o)ži stoečъ. Pod nogoju že ego istočnikъ živъ isteče. I idě že vidě agn(ь)съ stoěсъ, tu iskopaše vodi sam že motikoju udri tri kratъ. Tagda zbist se pisanie. Rečna ustrenleniě veselet' grad' b(o)ži, sego radi že sluga čudes' narod' heronski priteče i sabrašъ se mnozi k s(ve)tomu Klim(a)ntu, i obratišъ se k g(ospode)vě, na věru nevěrnihъ sedamъdesetъ i petъ. Pride že s(lovo) sie k Troěnu c(ěsa)ru êk(o) rastetъ krst'ěnstvo učečimъ Klim(a)ntomъ. I posla Afiěna i Emena êže mnogie h(гѣst)ьѣni prognasta svěтъ stvorša pogubiti Klim(a)nta. Rěše že voemъ svoimъ vezite i na glubinu mora, i navezavšъ na viju ego ankoru želěznu. I t(a)ko v'vrzite i v more. Da ne vzmogutъ h(гѣst)ьѣne v město b(og)a čtiti ego.

IX

Sim že bivajučimъ stoěti mnozi h(гѣst)ьѣni na brize mora plačuče se k nimže rěsta učenika ego Pěbъ i Koměľ. Molimo se vsi k g(ospode)vě da êvitъ n(a)мъ t(ě)lo s(veta)go Klim(a)nta m(u)č(eni)ka svoego. I m(o)lečimъ se imъ otvrze se more i obrětu e v činu hrama mramorna anj(e)l(ь)skimi rukami ugotovanu, i tu v r(a)ci položeno i t(ě)lo ego učenika b(la)ž(ena)go P(e)tra ap(usto)la i ankoru vskrai raki ležeču š neju že vržєnъ bē v more i êvi se učen(i)k(o)ma ego ne vzeti i. Imžє vspron(e)čeno b(i)si drugoe t(ě)lo m(u)č(e)niě ego, i tu put' po suhu g(ospod)ь ugotova . 7 . d(ь)ni v h(va)lu svoju. Potomъ daže i do sego d(ь)ne v' obhodno l(ě)to bivaetъ t(a)koe i togo radi sučei oh(гѣst)ь věrovaše v g(ospod)a n(a)šego Is(u)h(гѣst)a eg(o)že prorov(ě)dě imъ Klim(a)ntъ.

Sažetak

Kult sv. Klementa pape, čije moći pronađene u Hersonu sveta Braća nose u Rim, prodire u duhovnu svijest slavenskih naroda s moravskom misijom i nastavlja se kroz stoljeća.

U naše krajeve štovanje sv. Klementa pape dopijeva putem moravsko-hrvatske veze i ono je ukorijenjeno u krajevima kuda je vjerojatno prolazio na svom putu Metodije, odnosno u krajeve kamo su se sklonili njegovi učenici nakon 886. godine.

Topografske potvrde daju zaključiti da je važnost štovanja sv. Klementa u nas bila vrlo izrazita jer je do danas sačuvan određen broj kapela sv. Klementa pape uzagrebačkoj nadbiskupiji i u istarskodalmatinskoj regiji.

Osim u toponimiji kult sv. Klementa, kao dio ćirilometodske baštine živi i u antroponimiji i s generacijama se prenosi u vremenu. Na imenu Klement nastala su mnoga prezimena i njihova je rasprostranjenost vezana uz određeno područje: sjeverna Hrvatska, Istra, Dalmacija, što na neki način potvrđuje put širenja kulta sv. Klementa kroz naše krajeve. Sv. Klement papa ulazi vrlo rano u misni kanon, kalendar i sanktoral latinskog misala i brevijara, te na taj način njegov kult dolazi uglagoljske kodekse.

Résumé

LE CULTE DE SAINT CLÉMENT DE ROME SUR LE TERRITOIRE
CROATO-GLAGOLITIQUE

En 863 lorsque commença la mission morave des Saints frères, commença aussi une véritable procession des reliques de Saint Clément à travers les pays Slaves jusqu'à Rome, qui eut pour effet de propager le culte de ce martyr qui s'imprima dans l'esprit du peuple slave en laissant des traces tangible sur son chemin, et donna ainsi des objets de vénération pour le culte de Saint Clément parmi les Slaves.

Le culte de Saint Clément s'est établi en Croatie par l'intermédiaire d'une forte relation moravo-croate et s'est enraciné dans les régions par lesquelles probablement passa Méthode, c'est à dire là où se réfugièrent ses disciples après 886. Les marques topographiques nous permettraient de conclure que le culte de Saint Clément était très important sur notre territoire bien que, durant les siècles sa présence eut tendance à s'éteindre, mais toutefois sans disparaître. Ainsi on trouve un certain nombre des chapelles de Saint Clément de Rome, surtout dans le diocèse de Zagreb et dans la région d'Istrie et de Dalmatie.

Le culte de Saint Clément est présent aujourd'hui non seulement dans le domaine de la toponymie mais aussi dans celui de l'anthroponymie, projeté par les hommes toujours plus loin dans le temps.

Différents noms se sont créés sur le territoire Croate sur la base du prénom Clément et leur extension diffère selon les régions: Croatie du Nord, Istrie, Dalmatie, ce qui prouve d'une manière certaine le chemin de la répartition du culte de Saint Clément en Croatie.

Très tôt Saint Clément le pape trouve sa place dans le canon de la messe, le calendrier et le sanctoral des missels et des bréviaires latins et de cette manière il pénètre dans les codexs glagolitiques.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 15. siječnja 1986.

Autor: *Antonija Žaradija*

Staroslavenski zavod

»Svetozar Ritig«, Zagreb